

KITEKINTÉS / OUTLOOK

A délkelet-ázsiai régió integrációs sikere: az ASEAN egységes termelési bázis

Integration success of Southeast Asia – the ASEAN single production base

VÖLGYI KATALIN, LUKÁCS ESZTER

VÖLGYI Katalin: tudományos munkatárs, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Világgazdasági Intézet, Budapest; volgyi.katalin@krtk.mta.hu

LUKÁCS Eszter: egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem, Nemzetközi és Elméleti Gazdaságtan Tanszék, Győr; eszter@sze.hu

KULCSSZAVAK: ASEAN, regionális integráció, termelési hálózatok, közvetlen külföldi befektetések

ABSZTRAKT: Tanulmányunkban elsődlegesen azt vizsgáljuk meg, hogy milyen hatást gyakorol az ASEAN gazdasági közösség kialakítása a régió közvetlen külföldi befektetéseket vonzó képességére. Az ASEAN-országok gazdasági együttműködésének két jól elkülöníthető korszaka figyelhető meg. Az 1976 és 1987 közötti időszakban az ASEAN-országok regionális együttműködése importhelyettesítő iparosítás megvalósítására irányult. Majd az 1980-as évektől az ASEAN regionális egyezményei és kezdeményezései exportorientált és a közvetlen külföldi befektetésektől függő stratégiába illeszkednek. Az ASEAN-országok gazdasági integrációját az 1980-as évektől ugrásszerűen növekvő, elsősorban olcsó termelési helyet kereső közvetlen külföldi beruházások a termelési hálózatok kialakításával indították el, miközben a korai importhelyettesítő stratégia kezdeményezései szinte semmilyen eredményt nem hoztak. Az 1980-as évek végén a regionális gazdasági együttműködésben történt stratégiaváltás az előbb említett spontán piaci folyamatokat támogatta. Az utóbbi két évtizedben az ASEAN-országok regionális egyezményeinek és kezdeményezéseinek fő célja a nagymértékben liberalizált regionális piac és az egységes termelési bázis alakítása, ami elősegíti a régióban kiépült termelési hálózatok hatékony működését, és újabb külföldi befektetéseket vonz. Az ASEAN gazdasági közösség kialakítása főleg az 1997–1998-as válság alatt, illetve az azt követő években gyorsult fel. Az elmúlt évtizedben az ASEAN régió a globális közvetlen külföldi beruházások egyre nagyobb arányát tudta magához vonzani. 2013-ban az ASEAN-ba érkező közvetlen külföldi befektetések rekordszintre emelkedtek. Bizonyítottunk látjuk, hogy Délkelet-Ázsiában a gazdasági regionalizmus nagymértékben járult hozzá a közvetlen külföldi beruházások gyors ütemű bővüléséhez.

Katalin VÖLGYI: research fellow, Institute of World Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Budapest; volgyi.katalin@krtk.mta.hu

Eszter LUKÁCS: associate professor, Department of International and Theoretical Economics, Széchenyi István University, Győr; eszter@sze.hu

KEYWORDS: ASEAN, regional integration, production networks, foreign direct investments

ABSTRACT: In our study, we primarily analyse the impact of the creation of the ASEAN Economic Community on the region's FDI attractiveness. Two phases can be distinguished in the economic cooperation among ASEAN countries. Between 1976 and 1987, the economic cooperation in Southeast Asia was characterised by import-substitution industrialisation. Since the 1980s, however, ASEAN regional agreements and initiatives have been embedded in an export-oriented and FDI-dependent strategy.

The initiatives of the earlier import-substitution strategy did not render significant results. The economic integration of ASEAN member countries has, however, started to evolve through growing production networks created by transnational companies which were seeking for a cheap production base since the second half of the 1980s.

The shift in strategy at the end of the 1980s has supported market-led processes. For two decades, ASEAN regional agreements and initiatives have been aimed at creating a highly liberalised regional market and a single - integrated - production base which promotes the effective functioning of these production networks in the region, and has attracted new foreign investments.

The liberalisation efforts of several regional initiatives and agreements can be linked to the period of 1997–2003, when due to the Asian financial crisis, FDI inflows into the ASEAN region decreased and then stagnated. In 2003, ASEAN agreed on the creation of the ASEAN Economic Community by 2015 which is based on former regional initiatives and agreements. The efforts for accelerating regional integration contributed to the fact that ASEAN managed to increase its share in global FDI inflows considerably.

In this time of global crisis, ASEAN member countries decided to launch new regional initiatives which amended former ones to make their region more attractive for foreign direct investments. In 2013, FDI inflows into ASEAN reached a record level. As a consequence, the ASEAN region has already caught-up with China in the global FDI race.

Bevezetés

A világgazdaság jelenlegi helyzetét tekintve megállapíthatjuk, hogy a globális gazdasági válság még közel sem ért véget. Az országok továbbra is keresik a tartós gazdasági fellendülés kulcsát. A világ legnagyobb, tradicionális fejlett gazdaságai, az Egyesült Államok, Japán és az EU jelentős fiskális konszolidációra szorulnak, így a kormányzati kiadások oldaláról aligha várható ösztönzés. A válság előtti szintet meghaladó vagy még növekvő munkanélküliségi ráta pedig a magánfogyasztást fogja vissza. Az Európai Bizottság 2013-as jelentésében a külkereskedelmet nevezi meg a gazdasági növekedés és a munkahelyteremtés fő kulcsaként, amelynek élénkítésében a már megkötött bilaterális szabad kereskedelmi egyezményeknek és újak megkötésének kiemelt szerepet szán (European Commission 2013). A szabad kereskedelmi egyezményekben meghatározott vámleépítések és egyéb nem vámjellegű kereskedelmi korlátok lebontása tulajdonképpen a globális értékláncok hatékonyabb működését segítik elő.

Napjainkban ugyanis a világkereskedelem (az áruk és szolgáltatások) körülbelül 80 százaléka a termelési és egyéb vállalati tevékenységek határokat átlépő hálózataihoz kapcsolódik (OECD, WTO, UNCTAD 2013). Az EU-ban a szabad kereskedelmi egyezményektől a vállalati beruházások (közvetlen külföldi befektetések formájában is történő) növekedését remélik. Az unió azonban nincs egyedül a stratégiájával. A globális gazdasági válság idején a Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség (TTIP) és az EU–Japán szabad kereskedelmi egyezmény mellett tárgyalások indultak a Regionális Átfogó Gazdasági Társulás (RCEP) és a Transz-csendes-óceáni Társulás (TPP) kialakításáról is, amelyek jelentős világgazdasági súllyal bíró területeket fednek le.

Az UNCTAD 2004 óta rendszeresen publikálja felmérését a nagy transznacionális társaságok külföldi közvetlen befektetéseiről, 2007 óta World Investment Prospects Survey (WIPS) címmel, amelyben a következő három évre vonatkozó üzleti terveikről kérdezik. A WIPS eredményei alapján 2006 óta Kelet-Ázsia és Délkelet-Ázsia Észak-Amerika és Nyugat-Európa után, olykor azok mellett vagy azokat megelőzve – tőkebefektetési szempontból – a legnépszerűbb világrégióknak számítanak (UNCTAD 2004, 2007, 2012b, 2013b). A globális értékláncok hatékony működésének és terjeszkedésének (a közvetlen külföldi befektetések növekedésének) elősegítése érdekében a szabad kereskedelmi területek és egyéb, több országot lefedő liberalizációs intézkedések¹ nem számítanak új jelenségnek.

Tanulmányunkban elsősorban arra keressük a választ, hogy a gazdasági regionalizmus a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetségét (ASEAN)² alkotó országokban (Szingapúr, Brunei, Malajzia, Indonézia, Thaiföld, Fülöp-szigetek, Mianmar, Laosz, Kambodzsa, Vietnam) milyen szerepet játszott a – világviszonylatban is kiemelkedő színvonalat elérő – közvetlen külföldi beruházások vonzásában.

Az ASEAN-országok többsége az elmúlt néhány évtizedben több körben, időben egymást követve³ végrehajtott exportorientált és közvetlen külföldi befektetésekre támaszkodó iparfejlesztési stratégiáinak köszönhetően rendkívül gyors gazdasági növekedést mutatott és jelentős sikereket ért el a szegénység felszámolásában. A kívülről feltőkésített, többségében ma is fejlődőnek számító ASEAN-országokban az északkelet-ázsiai (japán, tajvani, dél-koreai, hongkongi), amerikai és európai vállalatok közvetlen befektetései az 1980-as években kezdtek ugrásszerűen növekedni. Elsősorban a régió kívülről származó transznacionális vállalatok a termelési hálózatokat kiépítve indították el az ASEAN-országok gazdasági integrációját.

Az utóbbi évtizedekben az is nyilvánvalóvá vált, hogy az ASEAN regionális csoportot alkotó országok nem fognak európai típusú integrációt megvalósítani. Ennek okai egyrészt a régió országainak nagyfokú diverzitásában (gazdasági fejlettség, politikai berendezkedés, kultúra), másrészt a közös gyarmati múltban keresendők. A délkelet-ázsiai országok nem hajlandók a nemzeti szuverenitásukról lemondani és nem hoztak létre szupranacionális intézményeket. Döntéseiket konszenzusos alapon, a legnagyobb közös nevezőt elérve hozzák meg. Az ASEAN-országok elsősorban azért működnek együtt a gazdasági területen, hogy a

régióba települt vagy ott letelepedni kívánó transznacionális vállalatok működésének kedvező feltételeket teremtsenek. Az ASEAN-országok több mint két évtizede dolgoznak az akadályoktól mentes termelési bázis és a minél nagyobb mértékben liberalizált regionális piac (az úgynevezett ASEAN gazdasági közösség) kialakításán, amely vonzó a hálózatosodó transznacionális vállalatok számára.

Mielőtt rátérnénk az ASEAN gazdasági közösség bemutatására, először röviden szólnunk az ASEAN korai (1976 és 1987 közötti) regionális gazdasági kezdeményezéseiről, amelyek közös importhelyettesítő iparosítási stratégia megvalósítására irányultak. Majd tanulmányunk harmadik részében az ASEAN gazdasági közösség közvetlen külföldi beruházásokra gyakorolt hatását vizsgáljuk meg.

A regionális gazdasági együttműködés korai kezdeményezései

Az ASEAN-t létrehozó 1967-es bangkoki nyilatkozatban a kezdeti gazdasági kötelezettségvállalások viszonylag szűkre szabottnak bizonyultak, hiszen még a (kormányzati kezdeményezésű) gazdasági integráció első fokát jelentő szabad kereskedelmi övezet kialakítása sem került szóba (Hoon 1992). A gyarmati uralom alól felszabaduló országok elsősorban a nemzetállam és a nemzetgazdaság építésére koncentráltak. A hagyományosan ipari és mezőgazdasági nyersanyagokat exportáló országok az 1970-es évekig jellemzően importhelyettesítő iparpolitikát folytattak, egymás közötti gazdasági kapcsolataik nem voltak erősek, fő kereskedelmi partnereik a régió kívüli fejlett országok voltak. A közvetlen külföldi befektetéseket pedig erőteljesen korlátozták.⁴

Az ASEAN érdemi működését 1976-ban kezdte meg, és a regionális gazdasági együttműködés területén az első konkrét lépések szintén az 1970-es évek második feléhez köthetők. Az ENSZ keretében készült Kansu-jelentés (1974) több regionális együttműködési javaslatot megfogalmazott az ASEAN-országok számára: ASEAN ipari projektek (AIP), ASEAN preferenciális kereskedelmi egyezmény (APTA), ASEAN ipari kiegészítés (AIC). Ezek a kezdeményezések jelentették az 1976 és 1987 közötti intraregionális együttműködés alapját, amely a nehéz- és vegyiparban közös (regionális) importhelyettesítő iparosítási stratégia megvalósítására irányult (Shimizu 1998). A kezdeményezések végrehajtásában, a projektek kiválasztásában a bürokráciának fontos szerep jutott. A projektek az erőforrások megosztásán és a hazai piac regionális kiterjesztésén alapultak.

Az első gazdasági kezdeményezések az ASEAN ipari projektek voltak, amelyek elindításáról az ASEAN-országok 1976-ban döntöttek. A tervezett, elsősorban állami tulajdonú⁵ és irányítású nagyprojektekből egy jutott minden ASEAN-országra (karbamid (műtrágya) – Indonézia, Malajzia; nyers szóda – Thaiföld; foszfátműtrágya – Fülöp-szigetek; dízelmotor – Szingapúr).⁶ Az eredetileg tervezett öt projektből azonban csak kettő valósult meg. Az ASEAN Titkárság által elkészített jelentés alapján a projektek egy része általában véve azért nem valósult meg,

mert nem készült megfelelő megvalósíthatósági tanulmány, valamint hiányoztak a pénzügyi és technikai feltételek (Ravenhill 1995). Valójában elsősorban arra vezethető vissza az ipari projektek sikertelensége, hogy mindegyik ország saját ipari fejlődését tartotta szem előtt, és nem hagyta jóvá más országok projektjeit.

Az intraregionális kereskedelem növelésére az ASEAN-országok 1977-ben írták alá az ASEAN preferenciális kereskedelmi egyezményt (APTA). Az egyezménybe bevont termékekről és a vámkedvezmény mértékéről a felek két- vagy többoldalú tárgyalásokon döntöttek. A kétoldalú tárgyalásokon kialakított vámkedvezményt – a legnagyobb kedvezmény elve alapján – a többi ASEAN-országra is kiterjesztették (Ooi 1981). Az egyezmény minél szélesebb termékkörre való kiterjesztése és a vámkedvezmények növelése azonban nem gyakorolt jelentősebb hatást az intraregionális kereskedelemre. A preferenciális kereskedelmi egyezmény eredménytelensége azzal magyarázható, hogy az országok gyakran olyan termékekre adtak vámkedvezményt, amelyeket nem gyártottak a régióban vagy amelyekkel nem kereskedtek. Az 1980-as évek vége felé a kedvezmények közel 16 000 termékre vonatkoztak, amelyek az ASEAN-on belüli kereskedelemnek csupán 1 százalékát tették ki (Yam, Heng, Low 1992).

A következő regionális gazdasági kezdeményezés az 1981-ben bevezetett ASEAN ipari kiegészítés volt, amely az ASEAN ipari termelésének vertikális integrációját kívánta elősegíteni (Naya, Plummer 1997). A megállapodás egy-egy iparágban a kiegészítő termékek gyártását allokalta az országok között, amelyek régióon belüli kereskedelmére 50 százalékos vámkedvezmény vonatkozott. Az ipari kiegészítésbe bevont termékekről az ASEAN Kereskedelmi és Ipari Kamara döntött, amely együttműködött a magánszektormal. Több projektjavaslat született, de végül csak egyet hagytak jóvá az autóiparban, amely nem is hozott jelentős eredményt. Az ipari kiegészítés sikertelensége a résztvevők (kormányzat, magánszféra) egyet nem értésének, a túl bürokratikus, hosszan elhúzódó engedélyeztetésnek is köszönhető. Ezeken túl közrejátszott a tagországok érdektelensége, mivel azok inkább hazai autóiparuk fejlesztésére koncentráltak, amelybe transznacionális vállalatokat vontak be (Tongzon 2002).

Az 1983-ban elindított ASEAN ipari közös vállalat (AIJV) program már nem az ENSZ által javasolt kezdeményezés volt, de szintén a közös ipari termelés elősegítésére és relatíve kisméretű projektek megvalósítására irányult. A projektekben két vagy több ASEAN-ország (vállalat) működött közre, valamint lehetőség nyílt külföldi, nem ASEAN-ország (vállalat) részvételére is. (Miközben az ASEAN-országok továbbra is fenntartották a korlátozásait a közvetlen külföldi tőkével szemben.) A közös vállalatban legalább két ASEAN-országnak 51 százalékos tulajdonnal kellett bírnia ahhoz, hogy az előállított termék az ASEAN-on belül minimum 50 százalékos vámkedvezményt élvezhessen. A magánszektor azonban kevés érdeklődést mutatott az ipari közös vállalat kezdeményezése iránt. Ez egyrészt annak volt köszönhető, hogy a program kevés publicitást kapott, másrészt a projektek állami engedélyeztetése sokáig elhúzódott (Ravenhill 1995). 1994 végéig csupán 23 projektet hagytak jóvá.

A fentebb bemutatott korai kezdeményezések nem tudtak a tervezett formában kibontakozni, és nem is hoztak jelentős gazdasági eredményt a regionális kapcsolatokban. Összességében a korai kezdeményezések sikertelensége elsősorban a hatékony és támogató intézményi keret hiányával, a bürokratikus, elhúzódó államközi tárgyalásokkal, a kezdeményezések versenyt kizáró jellegével magyarázható (Yam, Heng, Low 1992). Ezen kívül nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy az egyes ASEAN-országok számára a saját nemzetállam, a saját nemzetgazdaság fejlesztése élvezett prioritást.

Az ASEAN-országok egyéni gazdaságfejlesztésében az 1980-as évek közepén stratégiaváltás történt. A délkelet-ázsiai országok az importhelyettesítő helyett az exportorientált iparosításra helyezték a hangsúlyt, amelynek megvalósításában jelentős szerepet szántak a közvetlen külföldi befektetéseknek. A stratégiaváltásra nyilvánvaló magyarázatként szolgálhat az ipari és mezőgazdasági árak 1982 és 1986 közötti gyors zuhanása, az általa kiváltott recesszió, valamint az 1960-as évektől exportorientált iparfejlesztést végrehajtó ázsiai országok (pl. Dél-Korea, Tajvan, Hongkong, Szingapúr) példaértékűen dinamikus gazdasági növekedése. Az 1980-as évek második felétől az ASEAN-országok jelentős liberalizációt, deregulációt és reformokat indítottak el, ami egybeesett a régióba irányuló közvetlen külföldi beruházások gyors ütemű bővülésével. Az északkelet-ázsiai (pl. Japán, hongkongi, tajvani, dél-koreai), európai és amerikai transznacionális vállalatok befektetései által kiépülő termelési hálózatok (pl. elektronikai ipar, autóipar, textil- és ruházati ipar) indították el a délkelet-ázsiai országok gazdasági integrációját és teremtették meg az alapot a további regionális gazdasági együttműködéshez.

A regionális gazdasági együttműködés szerepe az 1980-as évek végétől különösen felértékelődött az ASEAN számára, amikor a tagországok által alkalmazott, közvetlen külföldi befektetésekre nagymértékben támaszkodó exportorientált iparosítási stratégia számos kihívással kényszerült szembenézni. Egyrészt más fejlődő országok (pl. Kína és India) is hasonló gazdaságfejlesztési útra léptek, konkurenciát támasztva a délkelet-ázsiai országok számára a közvetlen külföldi befektetések vonzásában, másrészt a regionalizmus erősödésében (pl. NAFTA, EU) az ASEAN-országok a külföldi tőke elterelődésének veszélyét látták, harmadrészt az 1997–1998-as ázsiai pénzügyi válság hatására átmenetileg megrendült a befektetői bizalom a régió iránt. Ezért az ASEAN-országok az 1980-as évek végétől a regionális gazdasági együttműködést (a regionális integrációs egyezményeket) arra használják fel, hogy ezekre a kihívásokra válaszoljanak. A regionális integrációs egyezmények által kívánják az egyes gazdaságok közötti akadályokat lebontani, a piacot kiterjeszteni, a régiót még vonzóbbá tenni a külföldi befektetők számára, és a már kiépült termelési hálózatok hatékonyabb működését elősegíteni.

A délkelet-ázsiai országok 2015-re tervezik kialakítani az ASEAN gazdasági közösséget, amelynek fő pillérét (az általuk használt definíció szerint) egy olyan egységes piac és termelési bázis képezi, ahol az áruk, szolgáltatások, befekteté-

sek, a képzett munkaerő szabadon, a tőke pedig szabadabban áramlik (ASEAN Secretariat 2009). Az ASEAN gazdasági közösség kialakításának tervét a tagállamok legelőször 1997-ben, az ASEAN 2020 vízióban fogalmazták meg. Az ASEAN gazdasági közösség 2020-ig történő kialakításáról a tényleges döntés 2003-ban, az ASEAN állam- és kormányfők találkozáján született meg. Majd 2007-ben a tagállamok a céldátumot 2020-ról 2015-re módosították, és elfogadták az ASEAN gazdasági közösség 2008 és 2015 közötti forgatókönyvét. A céldátum (2015) elenére mindenképpen szükséges hangsúlyozni, hogy az ASEAN gazdasági közösség kialakítása több évtizede (az 1980-as évek végétől) tartó integrációs folyamat, amelyet számos regionális gazdasági egyezmény támogat, és amely 2015 után is folytatódni fog. Vagyis a céldátum sokkal inkább egy közbenső fejlődési állomásnak tekinthető. A következőkben sorra vesszük azokat a regionális egyezményeket és kezdeményezéseket, amelyek a 2015-re kialakítandó ASEAN gazdasági közösség alapjául és egyben a régió közvetlen külföldi befektetéseket vonzó képességének növelésére szolgálnak.

Regionális gazdasági együttműködés az 1980-as évek végétől

1987-ben az ASEAN-országok megkötötték az ASEAN befektetésösztönző és védelmi egyezményt vagy más néven az ASEAN befektetési garanciáról szóló egyezményt (IGA), amelynek célja olyan közös befektetésvédelmi szabályok kialakítása volt, amelyek támogatják a fejlett technológiák, a know-how és a befektetések intraregionális áramlását. Az egyezmény – többek között – a kisajátítás, államosítás, kártalanítás, átruházás, tőkerempatriálás kérdéseivel és a vitás ügyek rendezésével foglalkozott.

1988-ban az ASEAN ipari kiegészítés megújított verziójaként bevezették a márka-márka kiegészítést (BBC) az autóiparban. Ennek elindítását a japán Mitsubishi Motors kezdeményezte. Minden jóváhagyott kiegészítési projekt meghatározott autómárkamodellek alkatrészeinek két vagy több ASEAN-ország közötti kedvezményes (50 százalékos vámengedmény) kereskedelmét jelentette. A japán magánszféra oldaláról jövő kezdeményezés nem véletlen, mivel a Mitsubishi, a Toyota és a Nissan az 1980-as évek végére az ASEAN autópiacának jelentős részét uralták, és a jen erősödésével az alkatrészgyártók is megjelentek a délkelet-ázsiai országokban, hogy a régióból lássák el a gyártóüzemeket, miközben az ASEAN-országok – az általános kereskedelmi liberalizáció ellenére – az autóipart védő vámokat magasan tartották. Shimizu (1999) vállalati kutatásaiából kiderül, hogy a márka-márka kiegészítés csak azért működhetett, mert a japán alkatrészgyártók termékei nem voltak helyettesíthetők a helyi autóipari alkatrészgyártók termékeivel. A márka-márka kiegészítés végrehajtásával is felmerültek problémák. Például adminisztratív akadályok miatt a projektek engedélyeztetése elhúzódott, vagy ha egy autómoddellen valamit megváltoztattak,

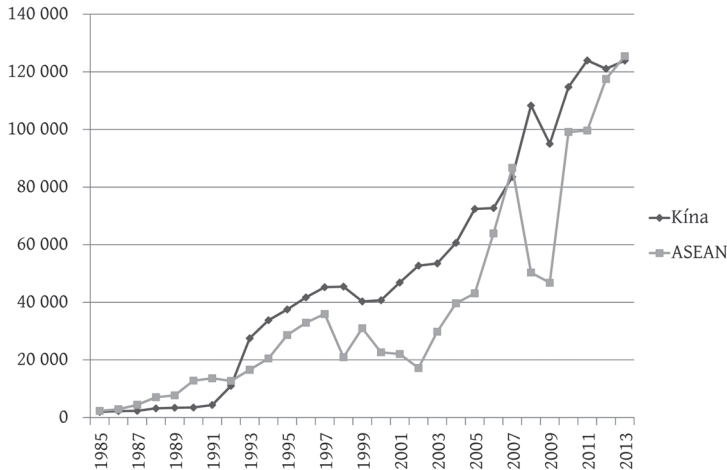
akkor újra kellett pályázni a márka-márka kiegészítésre. Indonézia pedig saját autóipara védelme érdekében – egy ideig – nem vett részt a kezdeményezésben. Mindezek ellenére a márka-márka kiegészítés – a korai kezdeményezésekhez képest – sikeresnek ítéltető. Elsősorban a japán autóipari vállalatok használták ki a programot, amely támogatta az autóipari befektetések növekedését az ASEAN régióban (Yoshimatsu 2000).

Az ASEAN-országok regionális gazdasági együttműködésében az 1992-ben aláírt ASEAN szabad kereskedelmi övezetről (AFTA) szóló megállapodás mérőföldkőnek tekinthető. A szabad kereskedelmi övezet kialakítása már korábban is felvetődött, de az ASEAN-országok saját gazdaságuk védelme érdekében nem kötelezték el magukat mellette. (A szabad kereskedelmi egyezmény elődjének számító ASEAN preferenciális kereskedelmi egyezmény is tulajdonképpen ezért nem bizonyult sikeresnek). Az 1990-es évek elején a világ gazdaságban és -politikában végbemenő változások azonban megváltoztatták az ASEAN-országok szabad kereskedelmi egyezményhez való hozzáállását. A hidegháború végével a kommunista fenyegetettség megszűnt, amely korábban összetartotta az ASEAN-országokat. Így az egyezmény létrehozása egyrészt az ASEAN regionális szervezetként való funkcionálását erősítette meg. Másrészt a szabad kereskedelmi egyezmény védelmi mechanizmusként is szolgált, mivel a tagállamok attól féltek, hogy gazdasági csoportjuk marginalizálódik a regionalizálódó világ gazdaságban. Harmadrészt az ASEAN-országok attól tartottak, hogy a közvetlen külföldi beruházások el fognak terelődni Kína irányába (Ravenhill 1995). (1993 volt az első olyan év, amikor több közvetlen külföldi befektetés áramlott Kínába, mint az ASEAN régióba – 1. ábra.) Az ASEAN-országok a szabad kereskedelmi övezet kialakításával a régióban kiépült termelési hálózatokon belüli kereskedelem lebonyolításához kapcsolódó tranzakciós költségeket kívánták csökkenteni. (A márka-márka kiegészítéshez hasonlóan a szabad kereskedelmi egyezmény létrehozásában is fontos szerepet játszottak a japán transznacionális vállalatok.)

Annak ellenére, hogy egyértelmű volt a szabad kereskedelmi egyezmény célja, megvalósítása mégsem volt zökkenőmentes, mivel mindegyik ország (kivéve Szingapúr) igyekezett saját gazdasági érdekeit szem előtt tartani (és bizonyos termékek esetében a vámleépítést késleltetni – pl. Malajzia az autóiparban). A szabad kereskedelmi egyezmény kialakításának több mint két évtizedes folyamata alatt a tagállamok a vámok leépítésének határidejét többször módosították (általában előrehozták), a vonatkozó termékek körét folyamatosan bővítették. A tagállamok jellemzően az 1997–1998-as ázsiai pénzügyi válság alatt, valamint az azt követő néhány évben hozták meg az áruipari integrációt felgyorsító intézkedéseket.

Indonézia, Malajzia, Szingapúr, Thaiföld, Brunei és a Fülöp-szigetek – a legtöbb termék esetében – az importvámtarifák 0–5 százalékra csökkentését (először 2008-ra, 2005-re, 2003-ra és végül 2002-re), majd teljes megszüntetését 2010-re vállalták. 2010-re Indonézia, Malajzia, Szingapúr, Thaiföld, Brunei és a Fülöp-szigetek a vámtarifasorok 99 százalékánál megszüntette a vámokat.⁷ A szegényebb ASEAN-országok (Kambodzsa, Laosz, Mianmar, Vietnam) kedvez-

1. ábra: Közvetlen külföldi beruházások beáramlása Kínába és az ASEAN-ba (millió USA-dollárban)
Foreign direct investment inflows to China and ASEAN (in million US dollars)

Forrás: UNCTADSTAT (1985–1989); UNCTAD 2014, Annex table 01 (1990–2013).

ményeket kaptak, így esetükben a vámleépítés hosszabb ideig történik. Vietnam 2006-ra, Laosz és Mianmar 2008-ra, Kambodzsza pedig 2010-re vállalta az importvám-tarifák 0–5 százalékra történő csökkentését. 2010-re Kambodzsza, Mianmar és Vietnam a vámtarifasorok 99 százalékánál, Laosz pedig 95 százalékánál 0–5 százalékra csökkentette a vámokat; az országok 2015-re vállalták az importvám-tarifák teljes megszüntetését. Figyelembe véve az érzékeny termékekre vonatkozó vámleépítési vállalásokat, Kambodzsza, Laosz, Mianmar és Vietnam várhatóan 2017-re a vámtarifasorok 98 százalékánál teljesen megszünteti a vámokat (Okabe, Urata 2013).⁸

A szabad kereskedelmi megállapodás végleges formájáról elmondható, hogy rendkívül széles körű. Az ASEAN-országok átlagosan csak húsz agrártermékre nem vállalták a vámok teljes megszüntetését (Kawai, Wignaraja 2013). Az ASEAN-országok 2009-ben írták alá az ASEAN árukereskedelmi egyezményt, amely az ASEAN-árukereskedelem liberalizációjának szinte minden területét (tarifák és nem tarifális korlátok megszüntetése, egységes vámnómenklatúra kialakítása, vámjárássok egyszerűsítése stb.) átfogja és a közel két évtizede tartó liberalizációs tevékenységek összegzéseként értelmezhető.

A szabad kereskedelmi megállapodás aláírása után néhány évvel az ASEAN-országok a gazdasági integráció további, a szolgáltatás-kereskedelemre is kiterjedő bővítéséről döntöttek. 1995-ben írták alá az ASEAN szolgáltatások-ról szóló keretszerződést (AFAS). A keretszerződés célja a szolgáltatások intra-regionális áramlása előtti korlátok lebontása, vagyis a szabad piacra lépés és a szolgáltatók (természetes személyek) mozgásának és egyenlő nemzeti elbánásban való részesítésének biztosítása. Ennek megfelelően a szolgáltatásokról szóló

keretszerződés szabályozza a szolgáltató ágazatokban történő intraregionális befektetések liberalizálását. A keretszerződés vállalásait tekintve túlmutat az általános szolgáltatás-kereskedelmi egyezmény (GATS) előírásain. 2003-ban az ASEAN-országok – a piacra jutás felgyorsítása érdekében – az ASEAN mínusz X formula bevezetése mellett döntöttek, amellyel biztosították annak a lehetőségét, hogy az ASEAN-országok közül a piaci nyitásra készek előre tudjanak haladni bizonyos szolgáltatások liberalizációjával, anélkül, hogy a részt nem vevő ASEAN-országoknak kedvezményeket biztosítanának (Chirathivat, Srisangnam 2013). A szolgáltatások liberalizációja tárgyalási fordulókön történik. Vannak prioritást élvező szolgáltatások (pl. e-ASEAN: információ és kommunikációs technológiák és e-kereskedelem, egészségügy, légi közlekedés, turizmus és logisztika), amelyek esetében a liberalizációs folyamatot felgyorsították. A fő célkitűzés szerint az ASEAN-országok 2015-re szeretnék a korlátok jelentős részét lebontani a szolgáltatás-kereskedelemben.

1996-ban vezették be az ASEAN ipari együttműködés (AICO) programját, amely az ASEAN ipari közös vállalat programot és a márka-márka kiegészítést váltotta fel. Az ipari együttműködési program megszületése és működése – a korábbi kezdeményezésekhez hasonlóan – nem volt problémamentes. Az ASEAN-országok már a szabad kereskedelmi egyezmény bevezetését követően, 1995-ben meg akarták szüntetni a márka-márka kiegészítést, mivel úgy gondolták, hogy a szabad kereskedelmi egyezmény elegendő ösztönzést nyújt majd a befektetők számára. Az ASEAN-országok cselekvésében azonban jelentős ellentmondás alakult ki, amely a nemzeti érdekek előtérbe kerülésének volt köszönhető. Miközben a közvetlen külföldi befektetések növelése prioritásnak számított, addig az ASEAN-országok mégis a márka-márka kiegészítés megszüntetéséről döntöttek, mivel az abból eredő hasznot csak a külföldi autóiipari vállalatok élvezték (Yoshimatsu 2000). Ráadásul a szabad kereskedelmi egyezmény az autót és az autóiipari alkatrészeket az átmeneti kizárási listába helyezte, ami annyit jelentett, hogy a vámok leépítése csak később vált lehetségessé. Mindezek után nem meglepő, hogy a japán autóiipari vállalatok (a márka-márka kiegészítés fő haszonélvezői) és a japán kormány is tiltakoztak a megszüntetés ellen, és alternatíva bevezetését kérték. Végül 1996-ban elindították az ipari együttműködési programot. A program megelőlegezte a szabad kereskedelmi egyezmény által kínált 0–5 százalékos vámkedvezményt, a két vagy több ASEAN-országban működő feldolgozóipari vállalatok közötti kereskedelemben. A programban olyan vállalatok vehettek részt, amelyekben a hazai (valamelyik ASEAN-ország) tulajdon aránya legalább a 30 százalékot elérte.⁹ Az ASEAN-országok szerették volna a hazai vállalatokat is minél inkább bevonni az ipari együttműködési programba. A program elindítása és kiterjesztése csak nehézségek árán valósult meg. A projektek engedélyeztetése az előírtaknál jóval hosszabb ideig tartott. De előfordult olyan eset is, hogy egy ország nem járult hozzá adott ipari együttműködési projekthez, mivel attól tartott, hogy az hátrányosan érintheti a hazai piacát. A kötelező hazai (ASEAN) tulajdonarány pe-

dig gyakran a transznacionális vállalatok érdekeinek nem kedvezett. Az 1997–1998-as ázsiai pénzügyi válság azonban megváltoztatta az ASEAN-országok ipari együttműködési programhoz való hozzáállását. A tagállamok könnyítették az keretfeltételeken (pl. átmenetileg megszüntették a 30 százalékos hazai tulajdonarány követelményét). A program ténylegesen csak 1998-ban kezdődött el. Az ipari együttműködési projektek nagy része az autóiipari vállalatokhoz köthető, kisebb mértékben az elektronikai és élelmiszer-ipari vállalatok is éltek a program által kínált kedvezményekkel. 2011-ig körülbelül 130 projektet hagytak jóvá, amelyekben döntő többségében japán vállalatok (Toyota, Honda, Nissan, Mitsubishi, Denso, Asahi Glass, Sony, Matsushita stb.) vettek részt (ASEAN Secretariat 2013). Az ipari együttműködési program 2011-ben szűnt meg, amikor a szabad kereskedelmi egyezmény megvalósult.¹⁰ Az ipari együttműködési program a korábbi hasonló ipari együttműködési kezdeményezésekhez képest mindenképpen sikeresnek tekinthető. Elsősorban a külföldi autóiipari vállalatok terjeszkedését, termelési hálózatainak kiépülését segítette elő a délkelet-ázsiai régióban. Így részben a programnak köszönhetően a regionális integráció magas szintje alakult ki az ASEAN autóiiparában (Sim 2011).

A közvetlen külföldi beruházások növelésére tett következő lépés 1998-ban az ASEAN befektetési övezetről (AIA) szóló keretszerződés aláírása volt. Az övezet kialakítása az intra- és interregionális közvetlen külföldi befektetések növelésére egyaránt irányult. A keretszerződés elfogadásának időzítése nem véletlen, hiszen az 1997–1998-as ázsiai pénzügyi válság a tőkebeáramlás jelentős visszaesésével járt. A befektetési övezet eredeti célkitűzése szerint az ASEAN alapító tagországai és Brunei 2010-re, Vietnam 2013-ra, Laosz és Mianmar (később Kambodzsa) 2015-re vállalták, hogy nemzeti elbánásban részesítik az ASEAN-befektetőket, (néhány kivétellel) minden feldolgozóipari ágazatot megnyitnak előttük. Ugyanezt vállalták a nem ASEAN-befektetőkkel szemben is, csak éppen 2020-ra. A befektetések fokozatos liberalizációja 1998-ban elindult, ugyanakkor az ASEAN-országok listákban határozták meg azokat az ágazatokat, amelyeket nem azonnal nyitnak meg. A régió kívüli befektetőkkel szemben alkalmazott „diszkrimináció”, vagyis a későbbi piaci nyitás mindenképpen különösnek tűnhet, mivel az ASEAN-ba irányuló közvetlen külföldi befektetések többsége a régió kívülről érkezett. A befektetési övezetről szóló megállapodás – a többi regionális egyezményhez hasonlóan – szintén nem maradt meg sokáig az eredeti formájában. 2001-ben – egyebek mellett a közvetlen külföldi befektetések többéves mélypontra süllyedésével (1. ábra) – az ASEAN-országok a következő változtatások végrehajtása mellett döntöttek: egyrészt a befektetési övezet egyezménye által meghatározott liberalizációt kiterjesztették a következő ágazatokra: mezőgazdaság, halászat, erdőgazdálkodás, bányászat, a hozzájuk és a feldolgozóiparhoz kapcsolódó szolgáltató ágazatok; másrészt Szingapúr, Malajzia, Indonézia, Thaiföld, Brunei és a Fülöp-szigetek 2010-re, Mianmar, Kambodzsa, Laosz és Vietnam 2015-re vállalta, hogy megnyitja a feldolgozóiparát és a liberalizációba bevont többi ágazatot a nem ASEAN-befektetők előtt; harmadrészt felgyorsították az intraregionális feldol-

gozóipari beruházások liberalizációját: az ASEAN alapító tagországok, Brunei és Mianmar 2003-ra, Vietnam, Laosz és Kambodzsa 2010-re vállalták a feldolgozóipari ágazatok megnyitását az ASEAN-befektetők előtt. 2009-ben a befektetési övezetet és a korábbi, befektetési garanciáról szóló egyezményt az ASEAN-országok az ASEAN átfogó befektetési egyezménybe (ACIA) integrálták. Nevének megfelelően ez az egyezmény rendkívül széles körű: kiterjed a befektetések liberalizációjára, védelmére és ösztönzésére. Az átfogó befektetési egyezmény a befektetési övezet egyezményében meghatározott gazdasági ágazatokban segíti elő a további liberalizációt. Az átfogó befektetési egyezmény fő célja az ASEAN-t egységes, liberalizált befektetési övezetté alakítani, ami elősegíti a transznacionális vállalatok hálózatosodását és ösztönzi a fejlettebb ASEAN-országok befektetéseit a szegényebb indokínai tagországokban.

Az áru- és szolgáltatáskereskedelemre, valamint a befektetések liberalizációjára irányuló regionális kezdeményezéseket, megállapodásokat időben csak jóval később követte a munkaerő szabad mozgására irányuló egyezmény. A délkelet-ázsiai országok 2012-ben írták alá a természetes személyek mozgásáról (MNP) szóló egyezményt. A 2012-es egyezmény előtt a szolgáltatásokról szóló keretszerződés szabályozta a szolgáltatást nyújtó természetes személyek régió belüli áramlását. A természetes személyek mozgásáról szóló egyezmény nem hozott túl sok újdonságot a korábbi vállalásokhoz képest. Az ASEAN-országok 2015-re a képzett munkaerő szabad áramlásának megvalósítását tűzték ki célul. Az egyezményben azonban ténylegesen nincs szó a képzett munkaerő szabad áramlásáról, hanem csak a vízum és a munkavállalási engedély kiadásának felgyorsításáról, könnyebbé tételéről. Az egyezmény olyan természetes személyek határozott idejű tartózkodását szabályozza, akik tevékenysége határon átnyúló áru- és szolgáltatáskereskedelemhez vagy befektetésekhez kapcsolódik.¹¹

A fentebb bemutatott regionális egyezményekből és kezdeményesekből jól látszik, hogy Délkelet-Ázsiában a regionális integráció megvalósítása viszonylag nehézkes és hosszan elnyúló folyamat, amire több magyarázat is adható. Egyrészt az 1980-as évek végén a közel azonos fejlettségű ASEAN-tagállamok sok esetben egymás versenytársai voltak, így félték a regionális piaci nyitástól, amely végül csak lassan bontakozott ki. Másrészt az ASEAN az 1990-es években bővült ki az alacsonyabb jövedelmű indokínai országokkal (Vietnam, Mianmar, Kambodzsa, Laosz), amelyek ugyan csatlakoztak a regionális egyezményekhez, de fejlettség-beli hátrányuk miatt és nemzeti piacaik védelme érdekében kedvezményeket kaptak, amelyek lassították, meghosszabbították a regionális integrációs folyamatot. Ugyanakkor az 1997–1998-as ázsiai pénzügyi válság alatt és az azt követő néhány évben a régióba irányuló közvetlen külföldi befektetések visszaesésének, illetve stagnálásának hatására új regionális egyezmények születtek, és a bennük és a korábbi egyezményekben foglalt liberalizációs kötelezettségvállalások megvalósítását a tagállamok felgyorsították. A 2008-ban kitört globális gazdasági válság alatt az ASEAN-tagállamok újabb, a regionális integrációt mélyítő egyezményeket fogadtak el. Az ASEAN regionális egyezményei – annak ellenére, hogy

rendkívül ambiciózusak – ténylegesen nem vezetnek el az egységes piachoz. Mivel a délkelet-ázsiai integrációban nincs szó az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a munkaerő teljesen szabad áramlásáról, a fizikai korlátok (határok) és a vámunió hiányában a vámmellenőrzések is fennmaradnak az egyes ASEAN-országok között, valamint a fiskális és technikai korlátok lebontásának mértéke is kétséges. De nem beszélhetünk közös piac vagy vámunió kialakításáról sem. Az ASEAN gazdasági közösség sokkal inkább a szabad kereskedelmi övezet kibővített változatának felel meg (Ishikawa 2012). Mindez természetesen nem csökkenti a délkelet-ázsiai regionális integráció jelentőségét. Az ASEAN gazdasági közösség forгатókönyve úgy lett kialakítva, hogy elsődlegesen azt a fő célt szolgálja, hogy a régió még vonzóbbá váljon a közvetlen külföldi befektetések és az általuk létrehozott termelési hálózatok számára (Kimura 2013).

Erre engednek következtetni az ASEAN gazdasági közösség forгатókönyvének további célkitűzései is: egyrészt a versenyképes délkelet-ázsiai gazdasági régió kialakítása a versenypolitikában, a fogyasztóvédelemben és a szellemi tulajdonjogok szabályozásában közös irányelvek kidolgozásával, a kettős adózás elkerülésével, az intraregionális infrastruktúra fejlesztésével; másrészt az ASEAN világgazdasági integrációjának erősítése régió kívüli országokkal (Japán, Kína, Dél-Korea, Ausztrália, Új-Zéland, India stb.) megkötött szabad kereskedelmi megállapodások által. Az ASEAN az előbb említett országok mindegyikével kötött szabad kereskedelmi megállapodást, 2013-ban pedig a 16 országot lefedő szabad kereskedelmi övezet kialakításáról is elindultak a tárgyalások. A Regionális Átfogó Gazdasági Társulást (RCEP), amely szintén kibővített szabad kereskedelmi övezetnek felel meg, tulajdonképpen az ASEAN gazdasági közösség regionális piacának és termelési bázisának földrajzi kiterjesztéseként értelmezhetjük.

Mivel az exportorientált és a közvetlen külföldi befektetésekre támaszkodó fejlesztési stratégiát alkalmazó ASEAN-országok gazdasági növekedése nagymértékben függ a régió kívüli országoktól, ezért az ASEAN gazdasági közösség fő célkitűzései is az ASEAN régió kifelé orientáltságát erősítik, és a belső integrációs törekvések elsősorban Délkelet-Ázsia világgazdasági beágyazottságának elmélyítését (a termelési hálózatokba való bekapcsolódását) szolgálják.

A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy milyen eredményt hoztak az ASEAN gazdasági közösség kialakítására tett erőfeszítések a közvetlen külföldi beruházások beáramlásában.

A közvetlen külföldi beruházások az ASEAN régióban

Az ASEAN-országokba irányuló közvetlen külföldi beruházások alakulását számos tényező befolyásolja, amelyek közül mi elsősorban a regionális integrációval és annak hatásaival foglalkoztunk.

Az ASEAN-országok külön-külön nem, de együttesen körülbelül 600 millió fős (növekvő) fogyasztói piaccal, világátlagot meghaladó gazdasági növekedéssel és több évtizede tartó intraregionális liberalizációs intézkedések segítségével lehetnek vonzó befektetési alternatívák olyan nagy népességű és növekvő, több milliós középosztállyal rendelkező fejlődő országokkal szemben, mint Kína, India és Brazília, amelyek mind globálisan, mind a fejlődő országok között a legjelentősebb befogadó országai a közvetlen külföldi befektetéseknek (1. táblázat).

Mindezt annak ismeretében érdemes szem előtt tartani, hogy a globális közvetlen külföldi befektetések – növekvő arányban – a fejlődő országok irányába terelődnek (2012 volt az első olyan év, amikor több közvetlen külföldi befektetés áramlott a fejlődő országokba, mint a fejlett országokba), és a külföldi tőke számára – az olcsó termelési hely biztosítása mellett – a fejlődő országok fogyasztópiacai még inkább felértékelődnek. Ez utóbbira mutattak rá az

1. táblázat: A közvetlen külföldi befektetések legjelentősebb befogadó országai
The most important host countries of FDI inflows

Sorrend	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1.	USA	USA	USA	USA	USA	USA
2.	Egyesült Királyság	Belgium	Kína	Kína	Kína	Kína
3.	Hollandia	Kína	Egyesült Királyság	Belgium	Belgium	Hongkong
4.	Kanada	Egyesült Királyság	Belgium	Hongkong	Hongkong	Brazília
5.	Franciaország	Spanyolország	Hongkong	Németország	Brazília	Brit Virgin-szigetek
6.	Belgium	Hongkong	Brit Virgin-szigetek	Szingapúr	Ausztrália	Egyesült Királyság
7.	Kína	Franciaország	Hollandia	Egyesült Királyság	Brit Virgin-szigetek	Ausztrália
8.	Németország	Kanada	Oroszország	Brit Virgin-szigetek	Szingapúr	Szingapúr
9.	Spanyolország	Brit Virgin-szigetek	Szaúd-Arábia	Brazília	Oroszország	Oroszország
10.	Hongkong	India	Svájc	Oroszország	Egyesült Királyság	Kanada
11.	Oroszország	Ausztrália	Ausztrália	Írország	Németország	Chile
12.	Szingapúr	Brazília	Brazília	Spanyolország	Kanada	Írország
13.	Ausztrália	Szaúd-Arábia	Írország	Ausztrália	Franciaország	Luxemburg
14.	Olaszország	Svédország	Szingapúr	Svájc	India	Spanyolország
15.	Brazília	Mexikó	Franciaország	Szaúd-Arábia	Olaszország	India

Forrás: UNCTADSTAT.

A. T. Kearney (2012) több száz felső vezetővel készített interjúi is, amelyekből kiderül, hogy a felmérést megelőző két évben (2011-ben és 2010-ben) a transznacionális vállalatok elsősorban a fogyasztópiacok mérete és a gyors gazdasági növekedés miatt növelték beruházásaikat a fejlődő országokban, és a költségek csökkentésének tradicionális motivációja – a válaszadók szerint – csak mérsékeltebb szerepet játszott.

Az ASEAN regionális egyezményei és kezdeményezései a hatékonyságkereső és a piackereső közvetlen külföldi beruházásoknak egyaránt kedveznek. A különböző korlátok fokozatos lebontásával (pl. vámtarifák, nem vámjellegű korlátok) létrejövő 600 millió fős regionális piac az egy főre jutó jövedelem gyors növekedésével együtt rendkívül vonzó a piackereső (feldolgozóipari és szolgáltatóipari) közvetlen külföldi befektetések számára. A márka-márka ki-gészítés, az ipari együttműködés, a szabad kereskedelmi és a befektetési övezetről szóló egyezmények által kínált kedvezmények a termelési hálózatok kialakítását és hatékony működését támogatják. A hatékonyságkereső közvetlen külföldi beruházások az ASEAN-országok eltérő telephelyi előnyeit kombinálva hozhatják létre a termelési hálózatokat. Az átfogó befektetési egyezményben meghatározott liberalizált regionális befektetési övezet fokozatos megvalósítása általánosan vonzó környezetet biztosít az intra- és interregionális befektetők számára egyaránt.

A Délkelet-Ázsiába irányuló közvetlen külföldi beruházások éves szintje – 1985 és 1997 között – 2,3 milliárd dollárról 36 milliárd dollárra nőtt, az 1997–1998-as ázsiai pénzügyi válság idején és azt követő néhány évben visszaesett és stagnált. Ezen időszakhoz köthető számos regionális integrációs egyezmény megszületése, a bennük és a korábbi egyezményekben foglalt liberalizációs intézkedések felgyorsítása, ami biztosan szerepet játszott – 2003 és 2007 között – a közvetlen külföldi tőkebeáramlás éves szintjének 29,8 milliárd dollárról 86,7 milliárd dollárra történő, rendkívül dinamikus növekedésében.

2008-ban és 2009-ben a globális gazdasági válság csak átmeneti visszaesést hozott a közvetlen külföldi beruházásokban. Az újabb válságidőszakot az ASEAN-országok arra használták fel, hogy korábbi egyezményeiket (pl. befektetési és szabad kereskedelmi övezet) megújítsák, a liberalizáció mértékét növeljék. 2010-től a közvetlen külföldi befektetések beáramlása megkétszereződött a globális válság idején tapasztalt szinthez képest. Az ASEAN gazdasági közösség 2015-ös céldátumához közeledve (vagyis a liberalizációval továbbhaladva) nem meglepő, hogy 2013-ban az ASEAN-ba irányuló közvetlen külföldi beruházások értéke minden korábbinál magasabb, 125,5 milliárd dolláros szintet ért el (1. ábra).

Az elmúlt évtizedben az ASEAN régió globális közvetlen külföldi befektetésekből való részesedése (a globális válság időszakát leszámítva) folyamatosan nőtt, vagyis az ASEAN vonzóbb befektetési célponttá vált a transznacionális vállalatok számára. 2013-ban a világ összes közvetlen külföldi beruházásának 9 százaléka az ASEAN régióban valósult meg. Így az ASEAN globális tőkeáramlásból való részesedése visszatért az 1997–1998-as ázsiai pénzügyi válságot megelőző szintre.

Az ASEAN régió legjelentősebb befektetőjének Japán számít. (Az 1995–2001-es átlagból nem látszik, hogy a japán befektetések csak a pénzügyi válság idején estek vissza, és így tudott az Egyesült Államok – 1999 és 2001 között – a legnagyobb befektető lenni.) Délkelet-Ázsia a japán vállalatok tradicionálisan kedvelt befektetési célrégiója, így nem meglepő, hogy a japán kormány és vállalati szféra nem egyszer proaktív szerepet játszott az ASEAN regionális egyezményeinek, kezdeményezéseinek megszületésében. Az EU csak az egyes tagállamok befektetéseit összegezve lehet az első számú befektető az ASEAN régióban. Japán és az EU mellett az Egyesült Államok számít jelentős befektetőnek, valamint az utóbbi években az intraregionális közvetlen külföldi befektetések jelentősége is nőtt (2. táblázat). Az intraregionális befektetések nagy része Szingapúrból, Malajziából, Thaiföldről és Indonéziából származik. Az UNCTAD (2012a) empirikus kutatásai megállapították, hogy az intraregionális közvetlen befektetések utóbbi néhány évben történt gyors felfutásában a regionális integrációs egyezmények szerepe nem elhanyagolható. Különösen fontos kiemelni a szegényebb ASEAN-országokba (Vietnam, Laosz, Kambodzsa és Mianmar) irányuló intraregionális közvetlen befektetések növekedését, ami az országok regionális termelési hálózatokba (pl. textil- és ruházati ipar, autóipar, elektronikai ipar) történő bekapcsolódását jelzi.

Az intraregionális liberalizáció mellett az ASEAN harmadik országokkal megkötött, szabad kereskedelmen túlmutató megállapodásainak közvetlen külföldi befektetésekre gyakorolt hatása sem hagyható figyelmen kívül. Az UNCTAD (2014) jelentése megállapítja, hogy – többek között – az inter- és intraregionális liberalizációnak köszönhetően a Regionális Átfogó Gazdasági Társulás kialakításáról tárgyaló országok az ASEAN-ba irányuló közvetlen külföldi befektetésekből ma már több mint 40 százalékkal részesednek, miközben 2000 előtt ez az arány feleekkorá sem volt.

2. táblázat: Az ASEAN-ba irányuló közvetlen külföldi beruházások forrásország szerinti megoszlása
FDI inflows in the ASEAN by source countries' share

Ország(csoport)	1995–2001	2002–2009	2010	2011	2012
ASEAN	10,8	13,6	15,6	16,4	18,3
Japán	15,7	14,3	11,0	11,8	21,0
EU	25,9	23,9	19,5	26,0	21,1
USA	17,2	8,4	11,1	7,0	6,4
Dél-Korea	1,6	2,7	3,7	2,3	1,9
Hongkong	3,6	2,2	1,4	3,8	4,5
Tajvan	3,0	1,5	1,0	1,9	2,6
Kína	0,6	2,3	2,6	6,7	3,9
India	0,2	1,1	3,4	-1,5	2,4
Ausztrália	-1,0	1,3	4,0	1,0	1,7

Forrás: ASEAN Secretariat 2003, 2010; ASEAN FDI Statistics Database.

Tanulmányunkban többször utaltunk arra, hogy az ASEAN regionális integrációjának erősítésében a közvetlen külföldi befektetések Kínába történő elterelődése miatti félelem is meghatározó motiváció volt. Ez nem volt alaptalan, hiszen 1993-tól a Kínába beáramló közvetlen külföldi befektetések értéke meghaladta az ASEAN-ba irányulót. Kína vált az első számú befogadó országgá a fejlődő országok között, majd globálisan is az élvonalba került. Az ázsiai pénzügyi válság idején a külföldi befektetések elterelődése miatti félelmek felerősödtek. A témával foglalkozó számos empirikus kutatás (Chantasasawat, Fung, Iizaki, Siu 2004; Eichengreen, Tong 2005; Wu, Keong 2002; Zhou, Lall 2005) nem igazolta ezeket a félelmeket, sőt inkább arra következtetésre jutott, hogy a Kínába irányuló közvetlen külföldi beruházások hozzájárulhattak más ázsiai országokban (pl. az ASEAN-tagállamokban) a közvetlen külföldi befektetések növekedéséhez. Példaként említhetők a hatékonyságkereső közvetlen külföldi beruházások az elektronikai iparban, mind az ASEAN, mind Kelet-Ázsia országaiban. Az előbbieken a beruházások sokszor komplementer jelleggel bírnak, azaz az egyik országban történő befektetés növelheti a másik országba érkező befektetéseket a vállalatok hálózatosodása miatt.

A közvetlen külföldi befektetések elterelődése miatti félelem – vélt vagy valós jellegétől függetlenül – fontos motiváció volt az ASEAN regionális integrációjának erősítésében. A regionális integráció felgyorsításával 2003-tól az ASEAN-ba irányuló közvetlen külföldi befektetések rendkívüli mértékben megugrottak. 2007-ben már valamivel több külföldi befektetés érkezett az ASEAN-ba, mint Kínába. A globális gazdasági válság során, 2008-ban és 2009-ben a közvetlen külföldi beruházások átmenetileg visszaestek az ASEAN régióban. 2012-re az ASEAN globális tőkebeáramlásból való részesedése azonban újra megközelítette Kínáét. 2013-ban pedig már meg is haladta azt (1. ábra). Vagyis az ASEAN legalább annyira vonzó a külföldi befektetők számára, mint Kína. Sőt, az utóbbi években a kínai feldolgozóipari munkabérek növekedése és a munkaképes korú lakosság csökkenése miatt az alacsonyabb költségű ASEAN-országok (pl. Kambodzsa, Vietnam, Indonézia) külföldi beruházásokat szereztek meg Kínától (UNCTAD 2013a). A munkaintenzív feldolgozóipari termelés áthelyezése a kínai feldolgozóipar átstrukturálódását, magasabb fejlettségi szintre lépését jelzi.

Következtetések

Az ASEAN-országok gazdasági együttműködésében az 1980-as évek második felében stratégiaváltás történt. 1987-től az ASEAN regionális integrációs kezdeményezései és egyezményei a nemzeti szinten alkalmazott exportorientált és a közvetlen külföldi befektetésekre nagymértékben támaszkodó iparfejlesztési stratégia regionális szintű megvalósítását támogatják. A stratégiaváltást számos tényező indukálta. Egyrészt az 1980-as években kezdtek ugrásszerűen növeked-

ni a közvetlen külföldi beruházások az ASEAN-országokban. A transznacionális vállalatok termelési hálózatokat kezdtek kialakítani a délkelet-ázsiai régióban, amelyek működése igényelte a regionális integrációt, vagyis egy akadályoktól mentes, liberalizált piac és termelési bázis megvalósítását. Másrészt a regionális integráció kibontakozása, a közvetlen külföldi befektetések vonzására történt regionális összefogás válaszreakcióként is értelmezhető. Az ASEAN-országok a közvetlen külföldi befektetések elterelődésétől féltek, mivel más fejlődő országok is hasonló gazdaságfejlesztési utat választottak, valamint a regionalizmus (pl. EU, NAFTA) a világ gazdaságban máshol is erősödni látszott. A liberalizált regionális piac és termelési bázis megvalósítása még nagyobb lendületet vett az 1997–1998-as ázsiai pénzügyi válság következtében, amikor a régió iránti befektetői bizalom átmenetileg megingott. 1997 és 2003 között számos új regionális integrációs egyezmény született. A bennük és a korábbi egyezményekben foglalt liberalizációs kötelezettségvállalások végrehajtását az ASEAN-országok felgyorsították, ami bizonyosan hozzájárult a régióba érkező közvetlen külföldi befektetések 2003 utáni dinamikus felfutásában. A globális gazdasági válság alatt a délkelet-ázsiai országok újabb, a regionális integrációt erősítő intézkedéseket hoztak. 2013-ban a külföldi befektetések rekordszintet értek el az ASEAN régióban. Délkelet-Ázsia ma már nemcsak relatíve olcsó termelési költségei, hanem gyorsan növekvő középosztálya és nagymértékben liberalizált regionális piaca miatt is vonzó a transznacionális vállalatok számára. De az is jól látható, hogy az ASEAN-országok együttesen legalább annyira sikeresek tudnak lenni a befektetések vonzásában, mint ázsiai régiós versenytársaik, Kína vagy India. Az ASEAN-országok azonban nemcsak versenyeznek ezekkel az országokkal a befektetések megszerzésért, hanem együttműködnek is velük az Regionális Átfogó Gazdasági Társulás kialakításával, amely az ASEAN regionális piacának és termelési bázisának földrajzi kiterjesztését, továbbá annak közvetlen külföldi befektetésekre és termelési hálózatokra gyakorolt pozitív hatásának szélesebb körű megvalósulását teszi lehetővé.

Jegyzetek

- 1 Lásd részletesen: UNCTAD (2013a, 190–195.).
- 2 Az ASEAN-t, 1967-ben öt ország, Szingapúr, Thaiföld, Malajzia, Indonézia és a Fülöp-szigetek hozta létre. A szövetséghez 1984-ben a függetlenné váló Brunei, majd a hidegháború lezárása után, 1995-ben Vietnam, 1997-ben Laosz és Mianmar, végül 1999-ben Kambodzsa csatlakozott.
- 3 Az ASEAN-országok közül először az 1960-as években Szingapúr, majd az 1980-as években Thaiföld, Indonézia, Malajzia és Fülöp-szigetek, és az 1990-es években Vietnam kapcsolódott be a szekvenciális ipari fejlődésbe, és nem olyan régen a többi indokínai tagország is erre az útra lépett.
- 4 Szingapúr kivételnek számított, mivel ekkora már jelentősen liberalizálta a külkereskedelmi és a közvetlen külföldi befektetésekre vonatkozó rezsimjét.
- 5 A tervezett projektekből a befogadó ország 60 százalékos, a többi négy ország pedig 40 százalékos tulajdonnal rendelkezett volna.

- 6 Eredetileg petrolium- és acélipari projektek is szerepeltek a tervek között, de a tagországok nem tudtak megállapodni azok helyszínéről.
- 7 Szingapúr az egyetlen olyan ASEAN-ország, amely minden termék esetében eltörölte a vámokat.
- 8 Ezen kívül voltak olyan prioritást élvező ágazatok, amelyek termékeire (faalapú termékek, gépjárművek, gumialapú termékek, feldolgozott mezőgazdasági és halászati termékek, textilfűlák, ruhák, elektronikai termékek) vonatkozó importvámtarifák leépítése – a fő szabálytól eltérően – gyorsabban ment végbe. Indonézia, Thaiföld, Malajzia, Szingapúr, Brunei és a Fülöp-szigetek 2007-re szüntette meg az előbb említett vámtarifákat, Vietnam, Laosz, Mianmar és Kambodzsza pedig 2012-re vállalta a vámtarifák teljes eltörlését. Ez azt jelenti, hogy a hét ágazat termékeinek szabad kereskedelme a szabad kereskedelmi megállapodás által meghatározott időpontnál három évvel korábban megvalósult.
- 9 Az egyes ASEAN-országok lemondhattak a 30 százalékos hazai tulajdonarány alkalmazásáról.
- 10 Kambodzsza, Laosz, Vietnam és Mianmar esetében a szabad kereskedelmi egyezmény csak későbbi időpontban valósul meg, de ezek az országok – három vietnami projekt kivételével – nem vettek részt az ipari együttműködési programban, vagyis a program kivezetésével nem estek el megelégedett kedvezményektől.
- 11 Pl. üzleti látogatás céljából érkező magánszemélyek, szolgáltatás elvégzésére szerződötött magánszemélyek, vállalati kiküldetésben szolgáltatást végző magánszemélyek.

Irodalom

- ASEAN Secretariat (2003): *ASEAN Statistical Yearbook 2003*. Jakarta
- ASEAN Secretariat (2009): *Roadmap for an ASEAN Community 2009–2015*. Jakarta
- ASEAN Secretariat (2010): *ASEAN Statistical Yearbook 2010*. Jakarta
- ASEAN Secretariat (2013): *ASEAN Investment Report 2012: The changing FDI landscape*. Jakarta
- A. T. Kearney (2012): *The 2012 A.T. Kearney foreign direct investment confidence index: Cautious investors feed a tentative recovery*. <http://www.atkearney.com/documents/10192/fdaa84a5-a30a-4e4e-bc36-453375d6596f> (Letöltés: 2013. október 20.)
- Chantasasawat, B., Fung, K. C., Iizaki, H., Siu, A. (2004): Foreign direct investment in East Asian and Latin America: Is there a People's Republic of China effect? *ADBI Discussion Paper*, 17.
- Chirathivat, S., Srisangnam, P. (2013): The 2030 architecture of Association of Southeast Asian Nations free trade agreements. *ADBI Working Paper Series*, 419.
- Eichengreen, B., Tong, H. (2005): Is China's FDI coming at the expense of other countries? *NBER Working Paper Series*, 11335.
- European Commission (2013): *Trade: a key source of growth and jobs for the EU, Commission contribution to the European Council of 7–8 February 2013*. http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/president/news/archives/2013/02/pdf/20130205_2_en.pdf (Letöltés: 2013. október 24.)
- Hoon, K. G. (1992): The evolution of ASEAN, 1967–1975. In: Sandhu, K. S., Siddique, S., Jeshurun, C., Rajah, A., Tan, J. L. H., Thambipillai, P. (eds.): *The ASEAN reader*. Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, 38–42.
- Ishikawa, K. (2012): ASEAN, aiming to create an economic community (AEC). In: JCER (ed.): *Asia research report – ASEAN economy and corporate strategies*. 13–28. http://www.jcer.or.jp/eng/pdf/2012asia_chapter1.pdf (Letöltés: 2014. július 16.)
- Kawai, M., Wignaraja, G. (2013): Patterns of free trade areas in Asia. *East-West Center Policy Studies*, 65.
- Kimura, F. (2013): How have production networks changed development strategies in East Asia? In: Elms, D. K., Low, P. (eds.): *Global value chains in a changing world*. WTO, Geneva, 361–383.
- Naya, S. F., Plummer, M. G. (1997): Economic co-operation after 30 years of ASEAN. *ASEAN Economic Bulletin*, 2., 117–126.

- OECD [Organisation for Economic Co-operation and Development], WTO [World Trade Organisation], UNCTAD [United Nations Conference on Trade and Development] (2013): *Implications of global value chains for trade, investment, development and jobs*. Paper prepared for the G-20 Leaders Summit, Saint Petersburg, September 2013. <http://www.oecd.org/investment/G20-Global-Value-Chains-2013.pdf> (Letöltés: 2014. július 15.)
- Okabe, M., Urata, S. (2013): The impact of AFTA on intra-AFTA Trade. *ERIA Discussion Paper Series*, 5.
- Ooi, G. T. (1981): *The ASEAN Preferential Trading Arrangements (PTA): An analysis of potential effects of intra-ASEAN trade*. Institute of Southeast Asian Studies, Singapore
- Ravenhill, J. (1995): Economic cooperation in Southeast Asia: Changing incentives. *Asian Survey*, 9., 850–866.
- Shimizu, K. (1998): Intra-ASEAN economic cooperation, 1976–1987: Setbacks and changes in ASEAN's strategy for collective import substituting industrialization for heavy and chemical industries. *Economic Journal of Hokkaido University*, 27., 81–113.
- Shimizu, K. (1999): The proposal and implementation of the brand to brand complementation scheme: Intra-ASEAN economic cooperation, 1987–1995: An analysis of relations between foreign direct investment, multinationals and intra-economic cooperation. *Economic Journal of Hokkaido University*, 28., 95–116.
- Sim, E. (2011): Celebrating the life and death of AICO. *ASEAN economic community blog*, 2011. június 6. <http://aseanec.blogspot.hu/2011/06/celebrating-life-and-death-of-aico.html> (Letöltés: 2013. október 15.)
- Tongzon, J. L. (2002): *The economies of Southeast Asia: Before and after the crisis*. Edward Elgar, Cheltenham
- UNCTAD [United Nations Conference on Trade and Development] (2004): *Prospects for FDI Flows, Transnational Corporation Strategies and Promotion Policies: 2004–2007*. São Paulo
- UNCTAD [United Nations Conference on Trade and Development] (2007): *World Investment Prospects Survey 2007–2009*. New York, Geneva
- UNCTAD [United Nations Conference on Trade and Development] (2012a): *Regional integration and foreign direct investment in developing and transition economies*. Trade and Development Board, Investment, Enterprise and Development Commission, Multi-Year Expert Meeting on Investment, Innovation and Entrepreneurship for Productive Capacity-building and Sustainable Development, First session, Geneva, 2013. január 28–30. http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ciimem4d2_en.pdf (Letöltés: 2014. június 23.)
- UNCTAD [United Nations Conference on Trade and Development] (2012b): *World Investment Prospects Survey 2012–2014*. New York, Geneva
- UNCTAD [United Nations Conference on Trade and Development] (2013a): *World Investment Report 2013*. Geneva
- UNCTAD [United Nations Conference on Trade and Development] (2013b): *World Investment Prospects Survey 2013–2015*. New York, Geneva
- UNCTAD [United Nations Conference on Trade and Development] (2014): *World Investment Report 2014*. Geneva
- Wu, F., Keong, P. K. (2002): Foreign direct investment to China and Southeast Asia: Has ASEAN losing out? *Journal of Asian Business*, 3., 45–59.
- Yam, T. K., Heng, T. M., Low, L. (1992): ASEAN and Pacific economic cooperation. *ASEAN Economic Bulletin*, 3., 309–332
- Yoshimatsu, H. (2000): Preferences, interest, and regional integration: The development of the ASEAN Industrial Cooperation Arrangement. *ICSEAD Working Paper Series*, 19.
- Zhou, Y., Lall, S. (2005): The impact of China's FDI surge on FDI in South-East Asia: panel data analysis for 1986–2001. *Transnational Corporations*, 1., 41–66.